

Dr RADOSAV TUČOVIĆ, naučni saradnik

Institut za savremenu istoriju

Beograd, Republika Srbija

radosav.tucovic@gmail.com

UDK 94(497.11)"1941/1944"(093.2)

341.322.5/6 (497.11)"1941/1944"(093.2)

94:351.746(497.11)"1941/1944"(093.2)

originalan naučni rad / original scientific paper

primljeno / received: 22. 1. 2023.

prihvaćeno / accepted: 24. 5. 2023.

<https://doi.org/10.29362/ist20veka.2023.2.tuc.345-360>

OD RELATIVIZACIJE DO NEGIRANJA RATNIH ZLOČINA: ANALIZA SASLUŠANJA BIVŠIH RUKOVODILACA NEMAČKE POLICIJE BEZBEDNOSTI U OKUPIRANOJ SRBIJI 1941–1944.

APSTRAKT: U članku se analiziraju stavovi koje su rukovodioci nacističke Policije bezbednosti i Službe bezbednosti zauzeli tokom sopstvenih saslušanja, vezano za ratne zločine izvršene za vreme okupacije Srbije. Za analizu su odabrana trojica najviših policijskih funkcionera, dr Vilhelm Fuks, August Majsner i dr Emanuel Šefer, koji su u periodu od 1941. do 1944. godine uspostavili represivni policijski sistem i donosili ključne odluke u pogledu vršenja ratnih zločina od strane Policije bezbednosti. U radu je prvenstveno analiziran međunarodni pravni okvir koji je tokom Drugog svetskog rata bio na snazi i ukratko predstavljen istorijat nemačke policijske organizacije u okupiranoj Srbiji. Nakon toga, grupisani su stavovi trojice policijskih rukovodilaca i preispitani zajednički, ali i u pojedinačnoj formi, po osnovu istih ili sličnih ratnih zločina. Navedeno je upotpunjeno rezultatima historiografskih istraživanja, koja su dala mogućnost da se istinitost njihovih iskaza oceni, ali i stavi u generalni kontekst suđenja za zločine nacističke Policije bezbednosti i Službe bezbednosti.

KLJUČNE REČI: Treći rajh, nacistička Nemačka, okupirana Srbija, Policija bezbednosti, Gestapo, ratni zločini, suđenja, Vilhelm Fuks, August Majsner, Emanuel Šefer

Prava i obaveze zaraćenih strana, kao i prava i obaveze okupatora na teritoriji koja je nakon ratnih operacija vojno-okupirana, definisane su međunarodnim zakonodavstvom. U toku Drugog svetskog rata na snazi je bio međunarodni okvir preciziran pre svega Prvom ženevskom konvencijom iz 1864. godine,¹ a zatim i Haškim konvencijama 1899. i 1907. godine.² Najveći broj odredbi

---

¹ Jelena Đ. Lopičić-Jančić, „Konvencija o poboljšanju sudbine vojnih ranjenika u vojskama u ratu od 22. avgusta 1864. godine“, *Crimen: časopis za krivične nauke*, br. 1, (2011), 107–115; Весна Кнежевић-Преდიћ, „Заштита жртава оружаних сукоба: 150 година Женевске кон-

koje su se odnosile na obaveze okupatora, ali i prava okupiranog stanovništva, predviđen je Haškom konvencijom iz 1907. godine, kao i pratećim Pravilnikom o zakonima i običajima rata na kopnu. U suštini, ovim aktom precizirano je da u toku ratnih operacija zaraćene strane nemaju neograničena prava, zatim da su zabranjeni otrovi, verolomno ubijanje neprijateljskog stanovništva i vojske, kao i upotreba materijala sposobnih da prouzrokuju nepotrebne patnje. Kada je u pitanju stanje okupacije, kao osnovna dužnost okupatora predviđeno je održavanje bazičnog reda i sigurnosti, kao i poštovanje predratnih zakona u međuvremenu okupirane zemlje, izuzev apsolutne sprečenosti okupatora. Posebno je važno što je Pravilnik garantovao čast i prava porodice, lični život i privatnu svojinu.³

Obavezne na poštovanje ovih zakonskih normi bile su sve zemlje čiji su predstavnici stavili paraf, među kojima je kao prvi naveden „Njegovo Veličanstvo Car Nemačke“. Osim toga, obaveza primene ovih normi nije bila ograničena „samo na vojsku, već i na milicije i dobrovoljačke odrede“.⁴ U praktičnom smislu to je značilo da su vojni, ali i policijski i SS odredi nacističke Nemačke tokom Drugog svetskog rata bili u obavezi da poštuju navedene odredbe međunarodnog ratnog prava. Svako nepoštovanje ovih pravila predstavljalo je kršenje međunarodnog pravnog okvira i u praktičnom pogledu nakon Drugog svetskog rata svrstano je u kategoriju ratnih zločina.

Organizacija nemačke Policije bezbednosti i Službe bezbednosti u okupiranoj Srbiji 1941–1944.

Strukturalna organizacija nacističke Policije bezbednosti i Službe bezbednosti na teritoriji okupirane Srbije razvijala se u nekoliko faza. U prvoj fazi, ovu policijsku ustanovu Trećeg rajha predstavljala je Ajnzacgrupa Policije bezbednosti i Službe bezbednosti (Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD).⁵ Odnosno, Ajnzacgrupa je bila osnova organizacione strukture i imala uglavnom naredbodavnu i nadzornu funkciju, uz određene obaveštajne zadatke, dok je u okviru nje kao egzekutivni organ i IV odeljenje delovala Ajnzacko-

венције за побољшање судбине рањеника на бојном пољу“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 54, (2015), 59–79.

² Gary D. Solis, *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 51–58; Darija Adžić, „Haške konferencije i konvencije o međunarodnom humanitarnom pravu“, *Primus: naučno-stručni časopis*, br. 1, (2011), 166–170.

³ *Izvori međunarodnog humanitarnog prava: drugo dopunjeno i prerađeno izdanje*, prir. V. Knežević-Predić, S. Avram, Ž. Ležaja (Beograd: Praktikum, 2007), 304–315.

⁴ *Isto*, 304, 307.

⁵ O uspostavljanju i organizaciji rada Ajnzacgrupe više u: Радосав Туцовић, „Организација и развој полиције нацистичке Немачке у окупираној Србији (1941–1944)“, *Други светски рат: 75 година касније*, ур. Далибор Денда, Бојан Б. Димитријевић, Дмитар Тасић (Београд: Институт за стратегијска истраживања – Институт за новију историју Србије – Институт за савремену историју, 2021), 343–348.

manda (Einsatzkommando der Sicherheitspolizei und des SD) kao operativno i izvršno odeljenje.⁶

U praktičnom pogledu, Ajnzacgrupa je u Beogradu funkcionisala kao formalna ispostava Glavnog ureda bezbednosti Rajha (RSHA). Sledila je generalna uputstva svoje centrale u Berlinu, kojoj je podnosila i izveštaje. Ipak, na lokalnom prostoru Ajnzacgrupa je bila podređena i vojnom zapovedniku Srbije, preko njegovog Upravnog štaba. Međutim, kako navodi dr Georg Kisel, Upravni štab nikada nije uspeo da ostvari potpuni uticaj nad njom.⁷ Odnosno, Ajnzacgrupa je u Srbiji prvenstveno pratila smernice svoje centrale u Berlinu, ali je konkretne poteze u praksi povlačila u skladu sa potrebama nemačke okupacione uprave, kojom je rukovodio vojni zapovednik Srbije.

Na čelu Ajnzacgrupe tokom 1941. godine nalazio se dr Vilhelm Fuks.⁸ U to vreme u okupiranoj Srbiji osnovani su prvi logori. Uhapšen je veliki broj lica srpske, jevrejske i romske nacionalnosti. Najveći deo Jevreja muškog pola je pogubljen do decembra 1941. godine, kao vid represivnog odgovora okupatora na rasplamsali ustanak, a nakon toga uhapšene su njihove porodice, žene i deca. Osim toga, tokom Fuksove službe u Srbiji, masovno su hapšeni, a zatim i streljani građani različitog političkog opredeljenja. Mnogi od njih su mučeni u zatvorima i logorima, a veliki broj i pogubljen.

Krajem 1941. godine ustanak na teritoriji okupirane Srbije bio je ugušen, čime su se ostvarili uslovi za drugu fazu delovanja nemačke policije u okupiranoj Srbiji. To je konkretno podrazumevalo prelazak na sistem redovne institucionalne policijske vlasti, po uzoru na organizaciju u Rajhu. Tako je u okupiranoj Srbiji kao ključna ličnost policijsko-bezbednosne organizacije i direktan izaslanik Hajnriha Himlera postavljen SS-general August Majsner.⁹ On je zauzeo novouspostavljenu

---

⁶ Istorijski arhiv Beograda (IAB), BIA, Ludwig Teichmann, 4-3, Aufgaben, Aufbau und Organisation der Sicherheitspolizei u.d. SD; IAB, BIA, 70900571 - Breustedt Herman Kurt, 2-3, Elaborat o Einsatzgruppe; IAB, BdS, Kartoteka pripadnika, dr Wilhelm Fuchs, Karl Heller, Friedrich Polte, Ludwig Teichmann, Hans Helm; Milan Koljanin, „Struktura i delovanje policije nacističke Nemačke u okupiranoj Srbiji 1941–1944“, *Istorija 20. veka*, br. 3, (2011), 149.

⁷ Arhiv Jugoslavije (AJ), fond Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, 110, inv. br. 13.264, 183, Saslušanje dr Georg Kisela, 30. 7. 1946.

⁸ Vilhelm Fuks (Wilhelm Fuchs) rođen je 1898. u Manhajmu. S obzirom na činjenicu da je doktorirao u oblasti poljoprivrednih nauka i da je tek 1932. stupio u Nacističku partiju, ovaj rajhsdojčer radio je prvenstveno u Ministarstvu ishrane. Nakon 1937. stupio je u Službu bezbednosti (Sicherheitsdienst – SD) i time bio inkorporiran u nacistički sistem policije i bezbednosti. Tokom aprila 1941, sa položaja u Hanoveru, premešten je na čelno mesto Ajnzacgrupe tek okupirane Jugoslavije. Na toj poziciji ostao je do kraja 1941. i rukovodio policijskim radom. AJ, 110, inv. br. 12.597, Zapisnik o saslušanju Fuks Vilhelma, 8. 9. 1945.

⁹ August Majsner (August Meyszner) rođen je 1886. u istaknutoj oficirskoj i plemićkoj porodici u Gracu. Posle završene više oficirske škole stupio je u austrougarsku vojsku, gde je služio do kraja Prvog svetskog rata. Nakon raspada države u potpunosti se posvetio službi u žandarmeriji, ali i učešću u politici. Bio je pangermanski orijentisan i uzeo je učešće u neuspehim državnim udarima 1931. i 1934. godine. Zbog toga je napustio Republiku Austriju i početkom 1935. stupio u službu nacističke Nemačke i njenih SS-formacija. Uglavnom je služio u Policiji poretka, a vrhunac svoje karijere dostigao je postavljenjem za višeg SS i policijskog vođu u okupiranoj Srbiji. Bundesarchiv Berlin (BAB), R 9361-III/543468, 29-30, Lebenslauf August Meyszner,

poziciju višeg SS i policijskog vođe, sa koje je koordinisao upravljanje Policijom bezbednosti, Policijom poretka i vršio kontrolu domaće policijske organizacije pod okupacijom.¹⁰ General Majsner je duže od dve godine rukovodio policijskom organizacijom ove okupirane zemlje, sve dok u proleće 1944. nije smenjen sa položaja. U vreme njegove službe policijske formacije su preuzele mnoge zadatke od jedinica Vermahta, koje su krajem 1941. godine parcijalno napustile okupiranu Srbiju. U skladu sa tim, Majsneru podređene policijske organizacije vršile su o-bezbeđenje logora, hapšenja, streljanja, zatim različite represalije, čišćenje terena i druge oblike kaznene i represivne politike nad civilnim stanovništvom.

Višem SS i policijskom vođi u Srbiji podređene su bile dve grane policijske vlasti. Jedna je bila Policija poretka, oličena u instituciji Zapovednik Policije poretka (Befehlshaber der Ordnungspolizei – BdO). Drugu granu policijske vlasti predstavljala je Policija bezbednosti, ali je Ajnzacgrupa pretvorena u instituciju Zapovednik Policije bezbednosti i Službe bezbednosti (Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD – BdS). Kako je ustanova Ajnzacgrupe ukinuta, Vilhelm Fuks je povučen sa predašnjeg položaja, a dr Emanuel Šefer¹¹ je postavljen na čelno mesto nove policijske organizacije.¹² Na tom položaju Šefer je ostao sve do oktobra 1944. i kao rukovodilac bio direktno inkorporiran u sve poslove koje je Policija bezbednosti izvodila u okupiranoj Srbiji. Tu pre svega treba u obzir uzeti pogubljenje jevrejskih porodica, zatim hapšenje, mučenje i streljanje velikog broja stanovnika okupirane Srbije.

Na taj način su Vilhelm Fuks, August Majsner i Emanuel Šefer sa najviših položaja u okviru nemačke Policije bezbednosti ostavili snažan pečat na ratnu stvarnost i veoma represivan politički sistem okupirane Srbije. Nakon okončanja ratnih operacija, August Majsner i Vilhelm Fuks su uhapšeni i isporučeni Jugoslaviji. Bili su saslušani, a zatim i usled dokazane krivice za ratne zločine, javno osuđeni na smrt.¹³ Za razliku od njih, Šefer je u Zapadnoj Nemačkoj uhapšen i saslušan tokom 1950-ih, a zatim osuđen na kaznu od šest i po godina zatvora.¹⁴ Njihova saslušanja, koja su ostala sačuvana do danas, otvaraju

12. 2. 1935; Martin Moll, “Vom Österreichischen Gendermerie-Offizier zum Höheren SS-und Polizeiführer Serbien, 1942-1944: August Meyszner: Stationen einer Karriere“, *Danubia Carpathica*, 6, (2011), 239–308.

¹⁰ BAB, R 9361-III/543468, 141-142, Hitler an Meyszner, 22. 1. 1941; BAB, R 9361-III/543468, 76, Fernschreiben Himmler an Meyszner, 20. 1. 1942; BAB, NS 7/55, 39, Befehl der RFSS, 22. 1. 1942; BAB, R 9361-III/543468, 143, Hitler an Meyszner, 24. 1. 1942; BAB, R 9361-III/543468, 10, Dienstlaufbahn August Meyszner.

¹¹ Emanuel Šefer (Emanuel Schäfer) rođen je 1900. u imućnoj porodici poreklom iz Gornje Šlezije. U Vroclavu je završio studije, zatim postao doktor pravnih nauka i zaposlio se u policiji. Kako je bio ličnost od poverenja Rajnharda Hajdriha, brzo je napredovao u hijerarhiji. Bio je prvo član SA, a zatim i SS-odreda. Služio je u Nemačkoj i Poljskoj, pre nego što je početkom 1942. godine premešten u okupiranu Srbiju. Бранислав Божовић, *Страдање Јевреја у окупираном Београду 1941–1944* (Београд: Музеј жртва геноцида, 2012), 85.

¹² O reformi policijskog sistema početkom 1942. više u: P. Туцовић, *н. д.*, 348–359.

¹³ AJ, 110-824-791.

¹⁴ *Justiz und NS-Verbrechen: Sammlung Deutscher Strafurteile wegen Nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945-1966, Band XI.* (Amsterdam: University Press Amsterdam, 1968), Verfahren Lfd. Nr. 362.

čitav niz pitanja – pre svega u pogledu lične i komandne odgovornosti za pojedine ratne zločine.

Izvršavanje naredbi ili lična odgovornost?

Kada govorimo krivici za ratne zločine, kao jedno od osnovnih iskristalilo se pitanje da li su određeni vojni ili policijski komandanti i rukovodioci vršili zločine sprovodeći tuđa naređenja ili kroz ličnu inicijativu. Vilhelm Fuks je na sudu imao vrlo komplikovan odgovor na ovo pitanje. Sebe je predstavio kao policijskog funkcionera koji je postavljen privremeno, kao samo jedan šraf u mašineriji vlasti bez mnogo sopstvenog uticaja. Fuks je kroz tri argumenta pokušao da generalnu krivicu skine sa svoje ličnosti. Na saslušanju je tvrdio da je opštu antisrpsku i veoma represivnu politiku diktiralo Ministarstvo spoljnih poslova, zatim da su njemu podređeni Hans Helm i Karl Kraus radili samostalno i nezavisno. Tvrdio je, uz to, da su Specijalna policija i upravnik Beograda Dragomir Jovanović bili takođe samostalni u delovanju.¹⁵

Po Fuksovom viđenju stvari na saslušanju, dakle, on je bio policijski funkcioner najvišeg ranga, ali bez realnih ingerencija budući da su njegove postupke navodno diktirali sa vrha piramide vlasti. Na nižim lestvicama lokalne okupacione strukture, osim toga, ingerencije su navodno uzurpirali Helm i Kraus, pa čak i kolaboracionistička Specijalna policija. Fuks je nastojao da odgovornost skrene dvostruko – na sebi nadređenu, ali i sebi podređenu strukturu.

Za razliku od Fuxsa, Majsner je imao znatno drugačiji pristup. On je pokušao da odgovornost prebaci isključivo na sebi nadređene, naglašavajući da je pred dolazak u Srbiju od Hajnriha Himlera dobio jasne smernice. Dodao je da u svim akcijama većeg obima apsolutno nije imao slobodu, već je izričito morao da deluje po naređenjima vojnog zapovednika Srbije.¹⁶ Majsner je, praktično, nastojao da odgovornost u generalnom pogledu skine u dva pravca. U prvom redu, predstavljajući se kao izričiti izvršilac Himlerovih naređenja. U drugom redu, predstavio je navodno potpuni izostanak sopstvenih ingerencija i za sve akcije značajnijeg obima nastojao da okrivi sebi formalno nadređenog vojnog zapovednika Srbije.

Šefer je takođe zauzeo drugačiju taktiku. Za delovanje Policije bezbednosti kojom je rukovodio okrivio je centralu svoje ustanove u Berlinu, čija je naređenja izvršavao. Odgovornost je nastojao da prebaci i na svog prethodnika Vilhelma Fuxsa koji je, po njegovim rečima, uspostavio strukturu i sisteme rada, koje je Šefer samo preuzeo. Dodao je i da je izveštaje morao da podnosi višem SS i policijskom vođi Majsneru, zatim vojnom zapovedniku, ali i ispоставi Ministarstva spoljnih poslova. Povrh svega, Šefer je sugerisao da su njemu podređeni rukovodioci odeljenja po svim važnim pitanjima bili samostalni.¹⁷

¹⁵ AJ, 110, inv. br. 12.597-583-13, Zapisnik o saslušanju Fuxs Vilhelma, 8. 9. 1945.

¹⁶ AJ, 110-324-906.

¹⁷ IfZ, 7S-573, 3, Zeugenschriftung Emmanuel Schäfer, 16. 1. 1952, <https://znaci.org/00002/319_18.pdf> (pristupljeno: 26. 11. 2022).

U suštini, taktika Šefera odvijala se u tri pravca. Prvi pravac bio je da sebe predstavi kao prostog izvršioca naredbi koje su stizale iz Berlina. Predstavu svoje realne moći nastojao je da ublaži naglašavajući sopstvenu obavezu izveštavanja čitavom nizu faktora Trećeg rajha na lokalnom prostoru, bez obzira na činjenicu da obaveza izveštavanja u mnogim slučajevima nije ugrožavala njegovu samostalnost u delovanju. Drugi pravac njegove odbrane bilo je prebacivanje odgovornosti na svog prethodnika, koji je navodno izgradio organizacionu strukturu i razvio represivne sisteme rada. I na kraju, Šefer je odgovornost nastojao da skrene na sebi podređene koji su, po njegovim rečima, navodno bili samostalni.

Ako pogledamo generalno, uzimajući u obzir pojedinačne segmente koji će biti analizirani i u nastavku teksta, možemo konstatovati da se odbrana trojice rukovodilaca nemačke Policije bezbednosti po ovom pitanju bazirala većim delom na neistinama i pojednostavljivanju, a samo manjim delom na realnom stanju stvari. Skretanje odgovornosti na nadređenu strukturu u ovim slučajevima apsolutno nema realnog osnova, pre svega stoga što ovi policijski funkcioneri nisu bili obični policijski službenici, bez samostalnih ingerencija i sopstvene moći. Zapravo, Majsner je od Himlera dobijao smernice o pravcu generalne politike, koju je u praksi na lokalnom prostoru samostalno kreirao. To se jasno vidi iz internih naredbi Himlera, koji je u jesen 1943. godine, pod pritiskom neuspeha na svetskim frontovima, postao vrlo kritičan prema politici koju je na lokalnom prostoru sprovodio Majsner.¹⁸ Pored toga, general Majsner je imao pravo naredbe nad Policijom poretka i Policijom bezbednosti, i to pravo je svakodnevno koristio.¹⁹ Takođe, položaj Fuksa, a zatim i Šefera, bio je kristalno jasan. Kao rukovodioci Policije bezbednosti dobijali su generalne naredbe iz Berlina, ali su direktno upravljali radom sebi podređene organizacije. Naređivali su akcije i svojim potpisom direktno određivali sudbine mnogih pritvorenika ili logoraša.²⁰

Kada govorimo o verodostojnosti njihovih iskaza, u pogledu pojedinačnih argumenata, situacija je prilično jasna. Najviše realnih činjenica ima u odbrani dr Vilhelma Fuksa, čiji je položaj zaista bio parcijalno oslabljen širokom autonomijom Helma i Krausa, koju je još početkom aprila 1941. utemeljio Rajnhard Hajdrih.²¹ Ipak, i pored nedvosmislenog postojanja antisrpske politike, Fuks je svakako imao mogućnost da podnese ostavku, ako se već sa takvom politikom nije slagao. Naravno, on to nije učinio, što automatski povlači komandnu odgovornost za sve što je njemu podređena struktura učinila tokom njegovog mandata.

Majsnerov argument o odgovornosti vojnog zapovednika takođe je samo manjim delom osnovan. Iako vojni zapovednik, kao rukovodilac čitave oku-

---

¹⁸ BAB, R 9361-III/543468, 133-135, HSSPF Meyszner an der RFSS, 18. 9. 1943.

¹⁹ IAB, BIA, Kaiser Wilhelm, 3-1, Biografija Kajzer Vilhelma, IAB, BIA, Kaiser Wilhelm, 5-1, Odgovori na pitanja, 24. 6. 1947.

²⁰ Državni arhiv Srbije (DAS), BIA, I-48, 124/3, Немачке полицијске установе.

²¹ IAB, BIA, Aćimović Milan, 9-4, Izvod iz izjave dr Poltea.

pacione uprave apsolutno snosi odgovornost za sve što je njemu podređena organizacija uradila tokom okupacije, viši SS i policijski vođa je, suprotno svom iskazu na saslušanju, u mnogim slučajevima samostalno donosio naredbe o represivnim akcijama sebi podređene policije. Međutim, ove naredbe je, sudeći po iskazu njegovog pomoćnika, izdavao najčešće usmeno.²² Ta činjenica dosta ubedljivo govori u pogledu svesti Majsnera o ličnoj odgovornosti. Odnosno, on je tokom rata sopstvenu odgovornost nastojao što ubedljivije da prikrije. Izbegavao je pisane naredbe, verovatno sa namerom da ne ostavi dokaze o sopstvenoj ulozi u ratnim zločinima. Bez obzira na to, ipak postoje jasni dokazi koji govore u prilog vrlo razgranatom uticaju Majsnera, pre svega u pogledu direktnih naredbi o različitim represalijama.²³

Povrh svega, Šeferov iskaz obiluje neodrživim tvrdnjama i po svemu sudeći ima najmanju dozu realnog pogleda na funkcionisanje nemačke Policije bezbednosti. Iz njegovog ugla, nakon sopstvenog postavljenja početkom 1942. godine, naredbe je donosio Glavni ured bezbednosti Rajha. Ove naredbe u praksi je izvodila struktura koju je uspostavio u tom trenutku već smenjeni Fuks, i koja je pritom imala samostalnost i nezavisnost u odnosu na sopstvenog rukovodioca Šefera. Da situacija nije bila takva i da je Šefer tokom saslušanja nastojao sopstvenu krivicu da ublaži, zapravo je i sam dokazao. Na istom saslušanju jasno je izjavio da je policijska organizacija koju je nasledio od Fuksa bila potpuno ogrezla u unutrašnje sukobe, ali da je on lično te sukobe vrlo brzo i uspešno suzbio. Odmah nakon toga, Šefer je nedvosmisleno istakao da je čitavu sebi podređenu strukturu homogenizovao i čvrsto držao u sopstvenim rukama, zatim da su mu šefovi odeljenja svakodnevno podnosili izveštaje, i povrh svega da je snosio svu odgovornost za delatnost Policije bezbednosti.²⁴ Time je na istom saslušanju otkrio vrlo razgranatu moć koju je imao u upravljanju sebi podređenom policijskom organizacijom, čime je i samog sebe demantovao.

Uprava nad logorima

U pogledu odgovornosti za upravljanje logorima koji su se nalazili na teritoriji okupirane Srbije, jasno je uočljiva jedna konstanta. Sva tri rukovodioca nacističke Policije bezbednosti nastojala su da sa sebe skinu odgovornost za upravljanje i obezbeđenje logora. Njihove strategije prilikom iskaza, međutim, bile su različite.

Prvi rukovodilac Policije bezbednosti u okupiranoj Srbiji, dr Vilhelm Fuks, otvaranje logora i pritvaranje Jevreja u njima nazvao je „getoiziranje“,

---

²² IAB, BIA, Kaiser Wilhelm, 3-1, Biografija Kajzer Vilhelma, IAB, BIA, Kaiser Wilhelm, 5-1, Odgovori na pitanja, 24. 6. 1947.

²³ IAB, Zbirka plakata, 1919-V-159, Saopštenje generala Majsnera o streljanju 13 pripadnika pokreta Draže Mihailovića, 18. 11. 1942; IAB, Zbirka plakata, 1919-V-162, Saopštenje generala Majsnera o streljanju 20 pripadnika pokreta Draže Mihailovića, 10. 12. 1942; IAB, Zbirka plakata, 1919-V-161, Saopštenje generala Majsnera o streljanju 20 lica optuženih zbog sabotaže i špijunaže u korist Draže Mihailovića, 12. 11. 1942.

²⁴ IfZ, 7S-573, 3-4, Zeugenschriftung Emmanuel Schäfer, 16. 1. 1952.

priznajući da je to izvršio. Ipak, tokom saslušanja u više navrata je naglasio da se sa tom merom nije slagao, kao i da se pobrinuo za to da snabdevanje hranom u Logoru na Sajmištu bude poboljšano, što je navodno lično kontrolisao.²⁵ Sopstveni iskaz, međutim, u nastavku saslušanja u potpunosti je promenio, insistirajući na stavu da lično nije imao apsolutno nikakve ingerencije nad Logorom na Sajmištu.²⁶

Njegov naslednik, dr Emanuel Šefer, nastavio je sa kontradiktornim iskazom. Izjavio je da je Zapovednik Policije bezbednosti bio zadužen za Sajmište, ali isto tako da je „Jevrejsko pitanje“ do njegovog dolaska bilo „rešeno“. Da bi odgovornost sa sebe u potpunosti skinuo, izjavio je da nije siguran ko se u okviru njegove policijske organizacije bavio ovim pitanjem i da je to verovatno bio šef Gestapoa Bruno Zatlter. Još jednom je ponovio: „Izričito izjavljujem, da sa Jevrejima nisam imao nikakve veze, jer kao što je već objašnjeno, Jevreja više nije bilo“. U nastavku saslušanja, međutim, objasnio je da su muški Jevreji streljani dok su njihove porodice ugušene gasom, kao i da je tokom 1943. i 1944. godine vršena njihova ekshumacija i spaljivanje posmrtnih ostataka.²⁷ Time je pokazao da je, protivno sopstvenim tvrdnjama, bio vrlo dobro upoznat sa dinamikom masovne egzekucije nad Jevrejima u okupiranoj Srbiji. To je, naravno, bio proizvod činjenice da je veliki deo ovih ratnih zločina izvršen za vreme njegovog upravljanja policijom i pod njegovom direktnom komandom.

Za razliku od Fuksa i Šefera, Majsner je po pitanju logora imao drugačiju taktiku. Priznao je da su oni bili u nadležnosti Policije bezbednosti, ali je i istakao da njega ta pitanja uopšte nisu zanimala budući da se time bavio Šefer. Majsner, uz to, nije ni pokušao da negira zločine, već je otvoreno priznao da mu je poznato kako su Jevreji ugušeni gasom, sahranjeni u Jajincima, kao i da su zatim njihovi posmrtni ostaci ekshumirani i spaljeni. O svemu vezanom za logore izveštavao ga je Šefer, a izveštaji o stanju u logorima bili su „povoljni“. O pitanjima Jevreja bio je izveštavan samo „u kratkim crtama“ takođe od strane Šefera, koji je po ovim pitanjima održavao direktan kontakt sa centralom policije u Berlinu, naveo je Majsner. Ipak, nije propustio da naglasi da su Jevreji pohapšeni i smešteni u logore pre njegovog postavljenja u Srbiju.²⁸ Time je nastojao da Fuksa i Šefera predstavi kao glavne organizatore ratnih zločina izvršenih u logorima, a sebe isključivo kao koordinatora policijskih službi, koji se bavio pre svega pitanjima suzbijanja pokreta otpora.

Dosadašnja historiografska istraživanja omogućavaju nam da ove iskaze preispitamo. Kada govorimo o 1941. godini, situacija je prilično jasna. Nemačka Policija bezbednosti je osnovala logore u okupiranoj Srbiji, vršila dvojnu upravu u Logoru na Banjici i samostalno upravljala Logorom na Sajmištu, kao i drugim logorima u okupiranoj Srbiji. Ova organizacija je osim toga izvršila registraciju i smeštanje Jevreja muškog pola u logor Topovske šupe, a zatim u

²⁵ AJ, 110, inv. br. 12.597-583-14, Zapisnik o saslušanju Fuksa Vilhelma, 8. 9. 1945.

²⁶ AJ, 110, inv. br. 12.597-583-16, Zapisnik o saslušanju Fuksa Vilhelma, 21. 9. 1945.

²⁷ IfZ, 7S-573, 3-5, Zeugenschriftung Emmanuel Schäfer, 16. 1. 1952.

²⁸ AJ, 110-324-907, 909, Zapisnik o saslušanju Augusta Majsnera, 31. 8. 1946.

Logor na Sajmištu. Ta činjenica posebno dobija na značaju s obzirom na to da su muški Jevreji tokom jeseni 1941. godine streljani, kao deo kaznene politike Trećeg rajha, a zbog ustanka koji se u to vreme razvijao. Tokom decembra prve godine okupacije, uz to, Policija bezbednosti je izvršila smeštanje jevrejskih porodica u Logor na Sajmištu i time pripremila njihovu likvidaciju.²⁹ U logorima su, osim lica jevrejske nacionalnosti, tokom 1941. godine bili zatočeni Srbi kao i drugi narodi sa teritorije okupirane Srbije. Tamo su bili podvrgnuti različitim oblicima torture, ali i u velikom broju izvedeni na streljanje. Za sve to vreme na čelu Policije bezbednosti u okupiranoj Srbiji stajao je Vilhelm Fuks, što u najmanju ruku povlači njegovu komandnu odgovornost.

Od početka 1942. godine upravu nad logorima preuzela je novoformirana ustanova Zapovednik policije bezbednosti. Odnosno upravu nad logorima, kao i izvršenje „Konačnog rešenja Jevrejskog pitanja“ preuzeo je Emanuel Šefer. On je nakon Konferencije u Vanzeu sa vrhom Trećeg rajha imao direktnu komunikaciju u vezi sa upotrebom gasnog kamiona „dušegupke“, i na kraju izvestio Berlin da je likvidacija jevrejskih porodica izvršena.³⁰ Logori su, uz to, do kraja okupacije nastavili da budu „rezervoar za streljanje talaca“, kako je to nazvao Valter Manošek.³¹ Vermaht, a povremeno i nemačka policija nastavili su da pritvorenike logora koriste za sprovođenje svoje kaznene politike, bazirane na kazni smrti streljanjem. Do kraja okupacije logori su spadali u okvir strukture Zapovednika Policije bezbednosti, čiji su organi u njima vršili upravu i obezbeđenje.³² Ta činjenica nesumnjivo povlači odgovornost Emanuela Šefera, budući da se on nalazio na čelu te institucije i direktno rukovodio njenim aktivnostima.

Odgovornost generala Majsnera po ovim pitanjima ostaje manje jasna. U sačuvanim dokumentima do sada nismo pronašli posebne tragove koji potvrđuju da se on konkretno bavio pitanjem logora i logoraša, uključujući i Jevreje. Njegova pozicija bila je više, iako ne isključivo, usmerena na borbu protiv pokreta otpora, kontrolu teritorije i sveopštu koordinaciju policije. U skladu sa tim, logičnim deluje objašnjenje da je logore smatrao nužnim, a verovatno i neophodnim instrumentom represije, čije ga upravljanje, kao i položaj logoraša potencijalno nisu previše zanimali. Postoje, međutim, i iskazi da su pojedini logoraši radili na kopanju bazena u dvorištu vile na Dedinju koju je koristio general Majstner.³³ Sve navedeno govori o komandnoj odgovornosti koju Majstner svakako po ovim pitanjima snosi, budući da je uprava nad logorima spadala u direktne ingerencije njemu podređene policijske organizacije.

²⁹ Valter Manošek, *Holokaust u Srbiji: Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941–1942* (Beograd: Službeni list SRJ, 2007), 42–47; Б. Божовић, *н. д.*, 15–20, 51–58, 75–78.

³⁰ V. Manošek, *н. д.*, 171–178; Christopher R. Browning, *Fateful Months: Essays on the Emergence of the Final Solution* (New York – London: Holmes&Meier, 1991), 68–85.

³¹ V. Manošek, *н. д.*, 50.

³² C. R. Browning, *op. cit.*, 72, 76–85.

³³ *Логор на Сајмишту: Сведочења двојице заточеника*, прир. Раде Ристановић (Београд: Музеј жртва геноцида, 2021), 76.

Zlostavljanje zatvorenika i logoraša

Tokom okupacije posebno teška situacija bila je u logorima. U istoriografiji su do danas najbolje poznati zdravstveni, tehnički, higijenski i komunalni uslovi, kao i vrlo loša ishrana u logorima na Banjici i Sajmištu. Osobe pritvorene u ovim logorima imale su vrlo rđavu, nedovoljnu i neredovnu ishranu. Tehnički i komunalni uslovi bili su neadekvatni, jer su logori bili u zgradama planiranim za druge namene i na brzinu adaptiranim u logorske komplekse, što je svakako predstavljalo nameran vid ljudskog poniženja. Na to se direktno nadovezalo opšte zdravstveno stanje, budući da su mogućnosti za obavljanje lične higijene bile nedovoljne i ispod minimuma civilizovanog ljudskog bića.³⁴

Logoraši, a posebno pritvorenici Gestapoa, bili su podvrgnuti različitim oblicima torture i zlostavljanja. Takvi sistemi psihofizičkog nasilja najčešće su bili korišćeni tokom ispitivanja, kao sredstvo prinude i prisile. Treba napomenuti da je to u potpunosti bilo zabranjeno po osnovu Pravilnika Haške konvencije iz 1907. godine, koji je garantovao „časť i prava porodice i ličnog života“, kao i zabranu upotrebe „oružja, metaka ili materija sposobnih da prouzrokuju nepotrebne patnje“. ³⁵ Ipak, odgovornost pred međunarodnim pravom nije sprečila predstavnike okupacione vlasti da ove oblike nasilja svakodnevno vrše.

Kada govorimo o više nego teškom položaju logoraša, rukovodioci okupacione Policije bezbednosti takođe su nastojali da sa sebe skinu odgovornost. Fuks je izjavio da se postarao da se snabdevanje u Logoru na Sajmištu popravi i da je to kontrolisao kroz posete logoru.³⁶ Šefer se ovog pitanja nije posebno dotakao, generalno relativizujući upravu sopstvene policije nad logorima i čak navodeći da je Logor na Sajmištu predat krajem 1943. godine na upravu Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.³⁷ Za razliku od njih, Majsner je i dalje tvrdio da logore nikada nije posetio. Logor na Banjici zato što se za njega navodno nije interesovao, a Logor na Sajmištu jer mu to navodno Šefer nije dozvoljavao, izgovarajući se kugom koja tamo vlada.³⁸

U pogledu torture nad pritvorenima i logorašima Fuks je čak izjavio da se za vreme svog mandata tokom 1941. godine trudio da taoci, koji su bili uhapšeni i pritvoreni u logore, budu što bolje smešteni.³⁹ Bivši viši SS i policijski vođa general Majsner je imao još bizarniji odgovor. Za zlostavljanje pritvorenika u Ratničkom domu, kao glavnoj zgradi ustanove Zapovednik Policije bezbednosti i Službe bezbednosti, nije znao, jer ga o tome nisu izveštavali podređeni, izjavio je Majsner. Dodao je da se prilikom njegove posete zatvor-

---

³⁴ O tome više u: Sima Begović, *Logor Banjica 1941–1944, I–II* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1989); Milan Koljanin, *Nemački logor na Beogradskom sajmištu 1941–1944* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1992).

³⁵ *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, 311, 314.

³⁶ AJ, 110, inv. br. 12.597-583-13, 583-14, Zapisnik o saslušanju Fuks Vilhelma, 8. 9. 1945.

³⁷ IfZ, 7S-573, Zeugenschriftung Emmanuel Schäfer, 16. 1. 1952, 4.

³⁸ AJ, 110-324-907, 909, Zapisnik o saslušanju Augusta Majsnera, 31. 8. 1946.

³⁹ AJ, 110, inv. br. 12.597, Zapisnik o saslušanju Fuks Vilhelma, 8. 9. 1945, 583-13.

skim ćelijama pritvorenici nisu žalili na uslove i postupak, pa stoga nije ni bilo razloga da reaguje.⁴⁰

U suštini, formulacije odbrane o pitanjima uslova u logorima i zlostavljanja pritvorenika i logoraša bile su vrlo proste i površne. Fuks je izneo imaginarnu tvrdnju o navodnom popravljanju uslova u logorima, bez obzira na činjenicu da je katastrofalan položaj logoraša i pritvorenika utemeljen upravo tokom trajanja njegove službe. Šefer se trudio da odgovor na ovo pitanje izbegne, dok se Majsner ovaj put takođe branio prebacujući odgovornost na Šefera, u čijoj su nadležnosti logori direktno bili.

Ostaje činjenica da su svoj trojici policijskih rukovodilaca morali biti poznati uslovi u logorima, pre svega jer su im te ustanove bile podređene. Zlostavljanje zatvorenika, osim toga, bio je deo prakse nacističke policijske organizacije, u kojoj su ovi policijski funkcioneri radili dugi niz godina. Ovakav policijski postupak trajao je za vreme čitave okupacije, uključujući i slučajeve ljudi koji su tokom takvog postupka podlegli ranama.⁴¹ Samim tim, to povlači odgovornost direktnih izvršilaca, ali i njima nadređenih. Budući da je ovakav policijski postupak bio zabranjen međunarodnim pravom, njihova obaveza bila je da takav postupak suzbijaju.⁴²

Represalije i masovne egzekucije

U pogledu masovnih represalija, taktika prilikom odbrane ovih policijskih funkcionera bila je različita. Fuks je na sve načine nastojao da skine odgovornost sa sebe, ne birajući sredstva i često ističući vrlo čudne i brutalne formulacije. Tokom rata, kako je tvrdio, bio je protivnik odmazdi i o njima se na internim sastancima uvek negativno izražavao. Na saslušanju je istakao da je tokom okupacije tražio „što potpunije pravne osnove“ (za streljanje civila – prim. R. T.). Taoce je nazvao „kandidatima za smrt“, insistirajući na činjenici da im je taj status dodeljivala srpska kolaboracionistička policija, dok je Vermaht vršio njihova streljanja, uglavnom u unutrašnjosti. Svoju odbranu po ovom pitanju dodatno je upotpunio tvrdnjom da se odmazdama protivio tako što je tvrdio da ne može biti streljan broj talaca propisan kaznom, već isključivo onaj broj ljudi koji se nalazi u zatvorima i logorima.⁴³ Odnosno, Fuks je na saslušanju posredno priznao da je bio spreman da na streljanje preda sve ljude koji su po različitim osnovama bili zatočeni u logorima i zatvorima.

Njegov naslednik na položaju dr Emanuel Šefer po ovom pitanju zadržao je taktiku koju je u više navrata ponovio tokom saslušanja. Na pitanje o streljanju talaca iz Logora na Sajmištu, Šefer je odgovorio: „Da li je bilo strelja-

⁴⁰ AJ, 110-324-908, Zapisnik o saslušanju Augusta Majsnera, 31. 8. 1946.

⁴¹ DAS, BIA, I-134, 546, Izveštaj Prestojništva gradske policije Državnom tužiocu V. Bečkereka, 18. 11. 1941; DAS, BIA, I-134, 558, Izveštaj Prestojništva gradske policije okružnom sudu V. Bečkereka, 22. 11. 1941; DAS, BIA, I-134, Polizeivorstellung an den Polizeipräfekten des Bannates, 30. 3. 1942; i drugi.

⁴² *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, 311, 314.

⁴³ AJ, 110, inv. br. 12.597-583-13, Zapisnik o saslušanju Fuks Vilhelma, 8. 9. 1945.

nja u logoru, ne mogu da kažem“.⁴⁴ Pokušao je da se predstavi potpuno neupućenim i da time okrivi sebi podređenu upravu logora.

Budući da je Majsner bio koordinator više tipova policijskih struktura u okupiranoj Srbiji, tokom saslušanja upitan je za više oblika represalija. Masovna streljanja, po njegovim rečima, izvođena su kada se desi neka sabotaža, „odnosno ubijanje pripadnika nemačke vojne sile, i to kada se dogodi mučki, a ne u borbi“.⁴⁵ Na pitanje o razmerama za streljanje u odnosu 1 : 100 i 1 : 50, Majsner je izjavio da je ovakav postupak definisan od strane vojnog zapovednika. Za objavu o streljanju talaca koja mu je pokazana, a koja je bila potpisana od njega lično, Majsner je izjavio da je to jedina objava o streljanju koju je parafirao tokom čitavog trajanja okupacije. Politička policija je vršila odmazde, da bi on sa pozicije njenog rukovodioca sebi podređeno ljudstvo uzeo u zaštitu, izjavio je Majsner. Ubrzo je promenio iskaz, ističući da je odmazde ipak vršio Vermaht, a Politička policija isključivo kada jedinice Vermahta nisu bile na raspolaganju. U nastavku saslušanja, Majsner je izjavio da je streljanja talaca tokom njegovog mandata bilo mnogo manje nego tokom 1941. godine.⁴⁶

Na pitanje o spaljivanju kuća i sela kao obliku odmazde, koji je takođe vršen od strane policije podređene generalu Majsneru, ovaj austrijski policijski general zauzeo je nešto drugačiju taktiku. Izjavio je da je za takve slučajeve saznao od sebi podređenih, i to isključivo nakon što se to već dogodilo.⁴⁷ Praktično, nastojao je da odgovornost prebaci na sebi potčinjene strukture i da takve oblike represalija predstavi kao incidente, odbijajući da prihvati da je to bio deo sistema represije i kaznene politike nad lokalnim stanovništvom.

Uopšte uzev, ova tri policijska funkcionera imala su vrlo različit pristup po pitanju kreiranja sopstvene odbrane vezano za odmazde i masovne represalije nad civilnim stanovništvom. Fuks je, očigledno vrlo svestan sopstvene odgovornosti, pokušao da krivicu prebaci na sve druge ustanove i ličnosti koje su njima rukovodile. Tokom ove komplikovane igre, međutim, nesvesno je kroz sopstvene formulacije pokazao da je zapravo prihvatio ovaj tip kaznene politike, koji je međunarodnim pravom bio jasno i nedvosmisleno zabranjen.⁴⁸ Štaviše, između redova njegovog saslušanja jasno se može pročitati da je prihvatao streljanja, navodno insistirajući na manjem broju streljanih, što je takođe vrlo upitno.

Za razliku od njega, Šefer se još jednom pravio nevešt. Kao i u nekoliko drugih slučajeva, odgovorio je jednostavno da mu nije poznato, bez obzira što je njegov položaj zahtevao svakodnevnu komunikaciju, ali i praktične odluke po ovim pitanjima. Majsner je prihvatio da su streljanja postojala, ali je kroz negiranja i različite komplikovane formulacije nastojao da za streljanja okrivi one koji su vršili sabotaže i napade na nemačku vojnu silu. Takođe, težio je da kri-

---

⁴⁴ IfZ, 7S-573, Zeugenschriftung Emmanuel Schäfer, 16. 1. 1952, 5.

⁴⁵ AJ, 110-324-907, Zapisnik o saslušanju Augusta Majsnera, 31. 8. 1946.

⁴⁶ AJ, 110-324-907-909, Zapisnik o saslušanju Augusta Majsnera, 31. 8. 1946.

⁴⁷ AJ, 110-324-907, Zapisnik o saslušanju Augusta Majsnera, 31. 8. 1946.

⁴⁸ *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, 314.

vicu prebaci na Vermaht, a svoju ulogu u potpunosti minimizira. Spaljivanje sela i druge tipove represalija predstavljao je kao izolovane incidente.

U stvarnosti, ovi iskazi bili su u potpunosti deplasirani. Jugoslovenska, ali i strana istoriografija, praktično od završetka Drugog svetskog rata istražuje represivni postupak koji je nacistički sistem vlasti vršio u okupiranoj Srbiji. U okviru njega Policija bezbednosti i Služba bezbednosti imala je veoma aktivnu, obaveštajnu, ali i egzekutivnu ulogu. Ova policijska organizacija prikupljala je informacije, a zatim i hapsila stanovništvo, koje je nakon toga bilo smešteno u zatvore ili logore koji su potpadali pod njenu upravu. Oni su tamo podvrgavani različitim oblicima psihofizičkog pritiska, a u mnogim slučajevima i kao deo mera represivne kaznene politike izvedeni pred streljački vod.⁴⁹ U svemu tome uloga trojice rukovodilaca nemačke Policije bezbednosti bila je ključna. Oni su određivali pravac, naređivali konkretne akcije, kao što su hapšenje, interniranje ili streljanje, i o tome bili izveštavani.⁵⁰

Zaključak

Vilhelm Fuks, August Majsner i Emanuel Šefer su na saslušanjima pokušali da izbegnu odgovornost za vršenje ratnih zločina, uglavnom prebacujući krivicu na sebi nadređene ili podređene, ali i na druge institucije. Uz to, ovi policijski rukovodioci povremeno su se služili formulacijama da ih određena pitanja i pre svega različite vrste protivzakonitog postupka protiv uhapšenih i konfiniranih u logore nisu zanimali, zatim da su bili van njihovog znanja ili kontrole.

Taj svojevrsni obrazac ponavljao se u iskazima policijskih funkcionera, koji su većinom tražili način da odgovornost skinu sa sebe i prebace je na nekog drugog. Pitanje je samo bilo koji je modalitet konkretan policijski funkcioner odabrao. Uostalom, kada pogledamo Nirnberški proces kao svojevrsnu komparaciju jasno uočavamo slučaj najvišeg funkcionera Policije bezbednosti koji je dospeo pred sud – Ernsta Kaltenbrunera. I sam Kaltenbruner, budući da je bio advokat, zauzeo je vrlo sličnu taktiku. Tvrdio je da su ključne naredbe donošene od strane Hitlera, a egzekutivno realizovane od strane Himlera, koji ga je namereno zaobilazio prenoseći naredbe direktno šefu egzekutivnog odeljenja Policije bezbednosti Hajnrihu Mileru. Sopstveni potpis na mnogim dokumentima pravdao je objašnjenjem da je falsifikovan od strane činovnika policije i da je time on u potpunosti zaobiden. Bio je, po svojoj izjavi, apsolutni protivnik koncentracionih logora, Mauthausen nikada nije posetio. Za Holokaust navodno

---

⁴⁹ Venceslav Glišić, *Zločini i teror nacističke Nemačke u Srbiji 1941–1944* (Beograd: Rad, 1970), 69–73, 123–128, 132–151, 191–196; S. Begović, *n. d.*, I, 92–99; S. Begović, *n. d.*, II, 106–138; V. Manošek, *n. d.*, 49–50.

⁵⁰ DAS, BIA, I-48, 63/2, BdS Ausdienststelle Leskovac an BdS Belgrad, 23. 1. 1944; DAS, BIA, I-48, 71/1, BdS Ausdienststelle Leskovac an BdS Belgrad, 23.2.1944; DAS, BIA, I-48, 74/1, BdS Ausdienststelle Leskovac an BdS Belgrad, 6. 3. 1944; Muharem Kreso, *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941–1944* (Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 1979), 89, 91, 188; V. Glišić, *n. d.*, 101–102, 184, 186–187, 192.

nije znao sve do pred kraj 1944. godine, kada je na njegovu ličnu intervenciju ovaj monstruozi proces zaustavljen. Sve navedene tvrdnje podržavao je navodnim ličnim protivljenjem smeštaju ljudi u koncentracione logore, i takođe navodnim ličnim intervencijama protiv ovakvog postupka.⁵¹

Kada sve to uporedimo sa stavovima policijskih zvaničnika koji su analizirani u ovom članku, dolazimo do značajnih poklapanja. U pitanju je bio svojevrsan obrazac kojim su policijski funkcioneri tražili izlaz iz sopstvene odgovornosti za ratne zločine, sa kojom su se suočili na sudu.

REFERENCE

- Adžić, Darija. „Haške konferencije i konvencije o međunarodnom humanitarnom pravu“. *Primus: naučno-stručni časopis*, br. 1, (2011), 166–170. DOI: <https://doi.org/10.7251/PRI1204166A>
- Begović, Sima. *Logor Banjica 1941–1944. I–II*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1989.
- Božović, Branislav. *Stradanje Jevreja u okupiranom Beogradu 1941–1944*. Beograd: Muzej žrtava genocida, 2012.
- Browning, R. Christopher. *Fateful Months: Essays on the Emergence of the Final Solution*. New York – London: Holmes&Meier, 1991.
- Glišić, Venceslav. *Zločini i teror nacističke Nemačke u Srbiji 1941–1944*. Beograd: Rad, 1970.
- *Izvori međunarodnog humanitarnog prava: drugo dopunjeno i prerađeno izdanje*. Priredili V. Knežević-Predić, S. Avram, Ž. Ležaja. Beograd: Praktikum, 2007.
- *Justiz und NS-Verbrechen: Sammlung Deutscher Strafurteile wegen Nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945–1966, Band XI*. Amsterdam: University Press Amsterdam, 1968.
- Knežević-Predić, Vesna. „Zaštita žrtava oružanih sukoba: 150 godina Ženevske konvencije za poboljšanje sudbine ranjenika na bojnopolju“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 54, (2015), 59–79.
- Koljanin, Milan. „Struktura i delovanje policije nacističke Nemačke u okupiranoj Srbiji 1941–1944“. *Istorija 20. veka*, br. 3, (2011), 143–156. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2011.3.kol.143-156>
- Koljanin, Milan. *Nemački logor na Beogradskom sajmištu 1941–1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1992.
- *Logor na Sajmištu: Svedočenja dvojice zatočenika*. Priredio Rade Ristanović. Beograd: Muzej žrtava genocida, 2021.
- Lopičić-Jančić Đ., Jelena. „Konvencija o poboljšanju sudbine vojnih ranjenika u vojskama u ratu od 22. avgusta 1864. godine“. *Crimen: časopis za krivične nauke*, br. 1, (2011), 107–115.

⁵¹ *Trial of The Major War Criminals Before the International Military Tribunal* (Nuremberg: Secretariat of the Tribunal, 1947), 224–395; Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial 1945–1946: A Documentary History* (Boston – New York: University of Toronto, 1997), 214.

- Manošek, Valter. *Holokaust u Srbiji: Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941–1942*. Beograd: Službeni list SRJ, 2007.
- Marrus R., Michael. *The Nuremberg War Crimes Trial 1945-1946: A Documentary History*. Boston – New York: University of Toronto, 1997.
- Moll, Martin. “Vom Österreichischen Gendermerie-Offizier zum Höheren SS- und Polizeiführer Serbien, 1942-1944: August Meyszner: Stationen einer Karriere”. *Danubia Carpathica*, 6, (2011), 239–308.
- Solis, D., Gary. *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511757839>
- *Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal. Nuremberg*: Secretariat of the Tribunal, 1947.
- Tucović, Radosav. „Organizacija i razvoj policije nacističke Nemačke u okupiranoj Srbiji (1941–1944)“. *Drugi svetski rat: 75 godina kasnije*. Urednici Dalibor Denda, Bojan B. Dimitrijević, D Mitar Tasić, 339–366. Beograd: Institut za strategijska istraživanja – Institut za noviju istoriju Srbije – Institut za savremenu istoriju, 2021.

RADOSAV TUČOVIĆ, PhD, Research Associate
Institute for Contemporary History
Belgrade, Republic of Serbia
radosav.tucovic@gmail.com

FROM RELATIVIZATION TO DENIAL OF WAR CRIMES:
ANALYSIS OF INTERROGATIONS OF FORMER LEADERS OF THE
GERMAN SECURITY POLICE IN OCCUPIED SERBIA 1941-1944

Summary

The article analyzes the statements expressed by the leaders of the German Security Police in Occupied Serbia regarding their actions and war crimes. Dr. Wilhelm Fuchs, Commander of the Einsatz Group for Yugoslavia (1941), then August Meyszner, Senior SS and police leader in Serbia (1942-1944), and Dr. Emanuel Schäfer, Commander of the Police and Security Service in Serbia (1942-1944), were selected for analysis. The introductory part presents the contextualization of international legislation, which was in force during the Second World War. The development of the German Security Police in occupied Serbia was explained, to understand the positions of Fuchs, Meyszner and Schäfer. In the central part, the article specifically analyzes the phenomenon of crime denial. The analysis of their statements is divided by phenomena - command or personal responsibility, management of camps, abuse of prisoners and reprisals. At the very end, a brief comparison is offered with the statements expressed at the Nuremberg trial by Ernest Kaltenbrunner, a key figure of the Security Police from 1943 to 1945. So, the results of this analysis present an overview of the transfer of mostly shared responsibility. The review offers a look at how they often shifted responsibility to each other, or often denied it without any significant grounds. All of this is complemented by the results of official historiography, as well as a summary of Kaltenbrunner's defense, which confirms that it was a kind of framework of denial of responsibility after the Second World War.

KEYWORDS: Third Reich, Nazi Germany, Occupied Serbia, Security Police, Gestapo, War Crimes, Trial, Wilhelm Fuchs, August Meyszner, Emanuel Schäfer